

MARTIN NAVRÁTIL*

Poézia Rudolfa Dilonga v službách nacionálnej myšlienky¹

NAVRÁTIL, M.: The Poetry of Rudolf Dilong in the Service of the National Idea. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 3, pp. 479–486 (Bratislava).

The contribution *The Poetry of Rudolf Dilong in the Service of the National Idea* focuses, through selected collections of poetry by this most prolific representative of Catholic modernism in the years 1931–1945, on the mapping the ways in which national themes were portrayed in his poems – often alongside religious-spiritual motifs. The aim is to identify the poetic manifestations of his poetry's convergence with national rhetoric in the service of palingenesis – the revolutionary revival of the nation (R. Griffin). This involves tracing the movement between the poles of the universal and the national, identifying malignant forms of nationalism in his poetry, and uncovering the symptoms by which the nationalizing moment manifested itself in his work, such as through typical vocabulary, thematic constants, recurring symbols, the creation of automyths, etc.

Rudolf Dilong, Catholic modernism, poetry, nationalism, Slovak state, Slovak Republic.

Kresťanstvo a v jeho rámci katolícka cirkev si od konca 18. storočia prechádzali „skúškami“ sekularizujúceho sa sveta a rozvíjajúceho sa vedeckého poznania. Jednou z reakcií bolo uzatváranie sa do vnútrocirkevných štruktúr (jedným z jeho výrazov bola známa antimodernistická prísaha) a zachovávanie si svojich pozícií, iným spôsobom bolo úsilie otvoriť sa svetu a konfrontovať sa s modernistickými paradigmami (jedným zo signálov aktivizácie katolicizmu bola aj tzv. katolícka akcia). Práve s takýmto úmyslom vstupovala do literatúry na počiatku tridsiatych rokov 20. storočia skupina básnikov – katolíckych kňazov (P. G. Hlbina, R. Dilong, J. Haranta a ďalší), ktorí sa chceli vymaniť zo svojho provincionálneho postavenia v rámci slovenskej literatúry (tu pociťovali deficit aj vo vzťahu k zástoju evanjelických spisovateľov v slovenskej kultúre) a pokúšali sa výraznejšie presadiť bez toho, aby sa principiálne vzdávali konfesionálnych determinácií. A to aj v prípade, že báseň netematizovala explicitne kresťanské námety. Postupne sa k týmto básnikom pridávali ďalší kňazi (J. Silan, P. Oliva, M. Šprinc, S. Veigl) i laici (K. Strmeň, J. Motulko, V. Mihálik, V. Turčány, M. Válek). Hľadali možnosti, ako uverejňovanie svojej tvorby rozšíriť z náboženských časopisov do literárnych časopisov s celonárodnou pôsobnosťou.

Znamenalo to aj vyrovnávať sa s aktuálnymi podnetmi, ktoré pred nich umelecky, spoločensky i filozoficky stávala moderná doba. Obohacovali sa o zahraničné inšpiračné zdroje, usilovali sa o moderný básnický výraz, uchopovali spirituálny rozmer v novej optike, tematizovali subjek-

* Mgr. Martin Navrátil, PhD., <https://orcid.org/0000-0001-6944-3254>, Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, e-mail: martin.navratil@savba.sk.

¹ Štúdia je výstupom grantového projektu VEGA 2/0132/24 *Modernizmus a modernizmy. Variácie, tranzície, prieniky*. Zodpovedný riešiteľ: Mgr. Michal Habaj, PhD. Doba riešenia: 2024–2027.

tívny zážitok s Bohom, takže lyrický subjekt bol výraznejšie prítomný v kontakte s Tajomstvom a pod. Objavovalo sa u nich tradičnejšie, ale aj avantgardné tvarovanie básne, okrem teologických konceptov sa konfrontovali so súdobými literárnymi (symbolizmus, čistá poézia H. Brémonda, poetizmus, surrealizmus atď.), myšlienkovými (vitalizmus H. Bergsona, psychoanalýza S. Freuda atď.) či užšie ideologicky koncipovanými podnetmi (komunizmus, fašizmus, národný socializmus), ale aj spontánne reagovali na mimoliterárnu skutočnosť a spoločensko-politické dianie (militarizácia, sociálne nerovnosti). Takýmto spôsobom viedli osobitný druh medziliterárneho, medzikultúrneho i medzikonfesijného (medzináboženského) dialógu.

* * *

Od osvietenstva boli katolíci vylučovaní ako prvok cudzorodý modernite. Historik James Mace Ward však neobmedzuje pokrok iba na sekulárnu sféru. Podľa neho je potrebné skúmať, ako katolicizmus (sám to robil prostredníctvom príbehu Jozefa Tisa) interagoval s fenoménmi demokratizácie, nacionalizmu, fašizmu, genocídy, ale rovnako môžeme skúmať interakcie katolicizmu s ďalšími modernými javmi (masová kultúra, vývoj médií, komunizmus, ateizácia, rozvoj vedy atď.). Modernita je pre neho „súperenie odlišných vízií (vrátane katolíckej) a dialóg medzi nimi o tom, ako naplniť kategorický imperatív pokroku“.²

Nezanedbateľnú úlohu v básňach spomínanej skupiny zohrávala okrem dominantnej religiózno-spirituálnej motiviky aj téma národa a štátu. Historik Anton Hruboň zaoberajúci sa prejavmi slovenského fašizmu a nacionalizmu v štúdiu *Politický kult Jozefa Tisa v povojnovej slovenskej poézii* (2022) skúmal idealizáciu obrazu vojnového slovenského prezidenta a katolíckeho kňaza J. Tisa a martýria Slovenského štátu v exilovej slovenskej poézii po druhej svetovej vojne. „Zapojenie autorov katolíckej moderny do služieb budovania kultu J. Tisa a Slovenského štátu zostáva dodnes do značnej miery mimo pozornosti literárnej vedy“,³ tvrdí A. Hruboň. Ba neraz samotní vykladači tejto poézie eufemisticky zastierali problematické oblasti, alebo ich obchádzali či bagatelizovali. Príkladom sú formulácie najagilnejšieho editora katolíckych autorov Júliusa Pašteku, ktoré napísal v súvislosti s Karolom Strmeňom. Slovnými spojeniami ako „náruživá oddanosť“, „neochvejná vytrvalosť“, „nepoddajná vernosť“, „obžalobné rozhorlenie v mene tisícov mŕtvych“⁴ sa vyhol kritickému pohľadu na Strmeňove verše útočiacie proti SNP. Tým naozaj nechýba umelecká pôsobivosť a sugestívnosť, avšak ani jednostrannosť. Podľa Pašteku nemohol Strmeň „prijat’ vraždenie [...] ako riešenie problémov sociálnych [...] ani politických“.⁵ Pri ostrých výpadoch proti SNP však nepoznamenal, že rovnako ostro vo svojej tvorbe nenapádal vraždenie našich židovských spoluobčanov – čím sa údajne mala riešiť sociálna a politická problematika etnických Slovákov. Možno preto, že nechcel siahnuť na jeho morálny kredit, možno aj preto, že s básnikom v určitých oblastiach rezonoval.⁶

Jedným z výrazných exilových básnikov podieľajúcich sa na povojnovom budovaní Tisovho kultu bol aj františkánsky mních Rudolf Dilong (1905–1986). V jeho tvorbe pred emigráciou

² Ward, J. M.: Jozef Tiso. Kňaz, politik, kolaborant. Bratislava: Slovart, 2018, s. 23.

³ Hruboň, A.: Politický kult Jozefa Tisa v povojnovej slovenskej poézii. In: Slovenská literatúra, 2022, roč. 69, č. 3, s. 254. Problematikou umeleckej kolaborácie slovenských spisovateľov počas vojnových rokov 1939–1945 sa zaoberal aj Getting, P.: Náčrt problematiky umeleckej kolaborácie predstaviteľov slovenskej literárnej obce počas totalitného režimu 1939–1945. In: Syrný, M. a kol. (eds.): Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939–1945. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2009, s. 149–180.

⁴ Všetky Pašteka, J.: Strmeňove rozlety a úteky (Tvorba z obdobia rokov 1935–1945). In: Strmeň, K.: Testament: Poézia I. Bratislava: Petrus, 1999, s. 12–13.

⁵ Pašteka, J.: Strmeňove rozlety a úteky (Tvorba z obdobia rokov 1935–1945), c. d., s. 13.

⁶ K tradícii autonomizmu a Slovenského štátu sa s neskrývanou afirmáciou stavia proľudácky orientovaný historik Martin Lacko, ktorý v tomto duchu pripravil štyri antológie poézie: *Z vojny proti boľševizmu (1941–1944)* (2019), *Kontrarevolučné verše (1944–1945)* (2020), *Poézia 14. marca* (2019, 2020, 2022) a *Revizionistické verše (1938–1944)* (2020).

v roku 1945 budem hľadať „mäkšie“ i „tvrdšie“ básnické prejavy, ktorými sa zblížoval s nacionálnou rétorikou v službe palingenézy – revolučného obrodzenia národa; pokúsím sa sledovať pohyb medzi pólmi univerzálny (ktorý by mal byť všeobecnej cirkvi vlastný) a nacionálny, prípadne označiť jeho malígne podoby, a spôsoby, akými sa nacionalizačný moment prejavoval v jeho tvorbe.

Ak mala socialistická literatúra najmä v počiatkoch budovania nového zriadenia a v normalizácii svoje predpísané témy, svoje tematické konštanty mal aj Slovenský štát, ba o istých opakujúcich sa tendenciách môžeme hovoriť už v začiatkoch politického exponovania sa autonomizmu, od čias insitnej ľudáckej tvorby uverejňovanej v Slovaku (Branko Brunclík, Viliam Ries, Matej Jevjak, Borin a ďalší). Nemuselo ísť pritom vždy o priamu angažovanosť v prospech Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) a jej režimu, ale jednoducho tvorbu potvrdzujúcu autonómiu vojnovnej Slovenskej republiky, alebo iba zdôrazňujúcu výlučnosť slovenského etnika, či elementy ohrozujúce jeho existenciu.

* * *

R. Dilong bol kvantitatívne najproduktívnejším básnikom katolíckej moderny. Už v počiatkoch jeho tvorby sa objavovali dispozície pre národnú tematiku a mýtizačné prvky pri regenerácii národného povedomia a konštruovaní historickej starobylosti národa. Jeho debut *Budúci ľudia* (1932) spája vitalizmus – na rozdiel od Jána Smreka⁷ orientovaný najmä na vidiecky svet – s folklorizujúcimi motívami („*Tam dolu tma je, tu sa vatra páli, / veselí chlapci pri nej nocovali*“)⁸ a rozprávkovým mýtizovaním (drak, syn váľa duby, Valibuk). Životnú energiu zase spája s osudmi rodu mocnejúceho mladým dorastom. V titulnej básni *Budúci ľudia*, predsunutej pred dva cykly (Chlapec si spieva, Zasnávané dni), hovorí o budúcich generáciách a dáva tomuto spoločenstvu prehovoriť jedným hlasom: „*chorobou sveta, mrtvolami / sa bosí valíme*“.⁹ Možno v tom čítať dobovo častý motív odumierania sveta, dozrievania nového sveta, očakávania zmeny. Životaschopnosť a odolnosť charakterizuje toto pokolenie napriek sociálnym determináciám: „*Nezažobrete, hladné deti, / žobráci pod plotom, / ste zdraví chlapci, zdravej pleti, / je život životom*“.¹⁰ Sociálne motívy („*na zemi stačia jedným búdy / a druhým kaštiele*“,¹¹ podobný motív sa zjavuje aj v básni *Náš domov*), ale aj náznaky plebejského mýtu slovenského ľudu, ktorý vystaval metropoly Rakúsko-uhorského kráľovstva („*staváte mestá a na kameň / chalupu, palotu*“),¹² v tejto básni spájal do jedného komplexu spoločne s vyostreným protikladom mesto – dedina („*Len v Babylone, iba v meste / vždy bude mrtvý deň*“).¹³ Vo výsledku je jeho pohľad idealizáciou slovenského vidieckeho ľudu.

Mýtické polohy dosahuje aj v básni *Za starodávna...*, v ktorej slovenskému etniku pripisuje pozitívne črty (sila, skromnosť, pracovitosť, neúnavnosť, vernosť kraju) až v hyperbolizovanej podobe („*s medveďom pasoval sa / a tura o zem hodiť*“).¹⁴ Zobrazovaný svet je svetom panen-skej čistoty, nevinnosti a nekomplikovanosti, spätosti s prírodou a zrastenosti s rodným krajom. V tom je aj romantická črta *spevavého* ľudu. Tu nie je poézia progresu, ale idylizovaná apoteóza zašlých čias. „Prostonárodný“ ráz báseň nadobúda lexikou (šuhaji, junáčkovia, grúne, poľany,

⁷ Vo svojej druhej zbierke demonštroval svoj vzťah k Smrekovej poézii úvodným mottom – veršami zo zbierky *Cválajúce dni* (1925).

⁸ Dilong, R.: *Budúci ľudia*. Kremnica: Priateľ dietok, 1932, s. 13.

⁹ Dilong, R.: *Budúci ľudia*, c. d., s. 6.

¹⁰ Dilong, R.: *Budúci ľudia*, c. d., s. 6.

¹¹ Dilong, R.: *Budúci ľudia*, c. d., s. 7.

¹² Dilong, R.: *Budúci ľudia*, c. d., s. 7.

¹³ Dilong, R.: *Budúci ľudia*, c. d., s. 6.

¹⁴ Dilong, R.: *Budúci ľudia*, c. d., s. 14.

vatry a pod.), ale aj stereotypnými charakteristikami slovenského ľudu (krpce, príhlas k jánošíkovskej tradícii, valaška, odzemok, pastiersky i roľnícky spôsob života, absencia vzdelania nie ako kompromitujúci činiteľ, ale nevzdelanosť je kompenzovaná romantickou črtou spoločstva prebýjajúceho sa osudom s neprestajným *spevom*). Sociálny afekt naznačil alúziou na hospodársku emigráciu do Ameriky. Dilong je v prvom oddiele básnikom odchádzajúceho sveta, zobrazuje v istom zmysle „skanzen“, idealizuje hodnoty tohto sveta, vytvára bukolické žánrové obrázky. Popritom sa prezentuje nacionálnym pátosom a rozvíjaním motívu holubičieho národa (*S veže, Mój dedo*), ktorý nikomu neublíži, ale musí znášať príkoria. Spoločné utrpenie tento kolektív aj utužuje (*O šťastí*). Často využívaným motívom je aj motív krvi, ktorou sa signalizuje príslušnosť k rodu.

Oddiel Zasvätené dni vyznieva sprvu infantilne. Vysvetľovať to môže skutočnosť, že zbierka vyšla nákladom Priateľa dietok, teda pod záštitou časopisu venovaného detskému čitateľovi s redakciou vo františkánskom kláštore v Kremnici. V tomto kontexte je intencia pôsobiť na detského príjemcu. Aj tu je silne prítomný nacionálny motív, niektoré básne sú situované do krajiny Dilongovho detstva (Babia hora, Skorušina, Jelešňa, Roháče, Oravica), ktoré bolo dominantou jeho poézie. V nej pramení aj častý motív chlapca a rozprávkových nadprirodzených bytostí, neskôr sirotstva, súrodenectva a pod.

V nasledujúcich zbierkach pokračuje v podobnom duchu, i keď dochádza k miernym premenám v ideovej i tvárnej oblasti. Už názvom druhej zbierky *Slávne na holiach* (1932) signalizuje veľbu vidieckeho a vrchárskeho ľudu, ktorému k lícu prikladá „*nebo svoj zdravý, tuhý ret*“, ¹⁵ ktorý tvoria „*slovenskí valivrchovia*“, ¹⁶ tiež vyzdvihuje životnú energiu, bujarosť, smiech, silu atď., často apostrofuje Slovákov. Záverečné verše titulnej básne sú výzvou „*dolníakom*“ prísť hore, kde je „*iný svet*“, v básni *My v tebe žijeme* sa distancuje od nadregionálnej optiky („*O Europe kto chceš / vrav širokému svetu – / Roháčov chlape, Tatier, / my v tebe žijeme tu!*“). ¹⁷ Svet hôľ zobrazuje idylicky, hoci naznačuje aj ohrozenie tohto neproblematického životného priestoru („*my tú hoľu nedáme si!*“). ¹⁸ V básni *Odíde...* opäť naznačuje vyostrený protiklad medzi dedinou a mestom ako medzi životodarným prostredím a prostredím, ktoré z mladej vidiečanky idúcej do mesta za prácou vysáva život (tu zase na rozdiel od Laca Novomeského je príčinou dievčiniho úpadku pôsobenie mesta skôr než triedne hľadisko). Charakteristické je vrúčne primknutie sa k rodnému kraju, len zriedkavo sa objavuje aj nepatetické zobrazenie sociálneho postavenia ľudu (*Život na holi*), častejšie však v nepatrných náznakoch (liptovskí pltníci, ktorí idú za „chlebom“ do Komárna). Hoci niekde už trochu diferencovanejšie naznačuje svoju lásku k rodnému kraju napriek tvrdým životným podmienkam (odlúčeniu od milej), predsa nezobrazuje dostatočne plasticky výhry i prehry životných zápasov tohto ľudu, ale stereotypne heroizuje jeho znášanie údely (*V tom starom kraji*), životaschopnosť (*Pltníci*), nebojácnosť (*Hrmavica*) atď. Vrchársky kraj považuje za vzor slovenskosti („*Príďte sa poslovenčiť!*“). ¹⁹

V osamostatnenej titulnej básni zbierky *Dýchajte, lazy!* (1933) síce Dilong nie je ideovo nový, stále nastoľuje napätie mesta a dediny, avšak do básne vnáša exotickú lexiku a motiviku (ako to robili Smrek, Lukáč, Beniak, poetisti a pod.). V opozícii k prírodnému svetu stráni, lazov, polian, grúňov, hôľ atď. stavia reálie vyspelého európskeho kultúrneho okruhu (Paríž, Rím, Vezuv, Peloponéz, Don Juan, Don Quijote, Carrara, Moskva), ktorému sa vyhýba. Idyla a ne-

¹⁵ Dilong, R.: *Slávne na holiach*. Kremnica: Priateľ dietok, 1932, s. 10.

¹⁶ Dilong, R.: *Slávne na holiach*, c. d., s. 14.

¹⁷ Dilong, R.: *Slávne na holiach*, c. d., s. 13.

¹⁸ Dilong, R.: *Slávne na holiach*, c. d., s. 12.

¹⁹ Dilong, R.: *Slávne na holiach*, c. d., s. 54.

problémovosť ich sveta je v najnovšej Dilongovej zbierke naštrbená, silnejšie zaznieva tvrdosť a pochemúrnosť ich života (kým v prvej zbierke z nacionálneho hľadiska považoval za slabosť opustiť rodný kraj, v básni *Do Francie* z najnovšej zbierky už skrz sociálny aspekt empatiky spracúva motív vystaňovania za prácou), avšak postavy tohto sveta zostávajú naďalej cnostné, pokorné, pracovité. Experimentuje aj s básnickou technikou: rým sa stáva sporadickjším, oslobodzuje sa od slovosledných inverzií, výraznejšie ako predtým metaforizuje svoj jazyk (niekedy trochu bizarne), pokúša sa ho ozvlášťovať, používa antropomorfizačné postupy, metonymizuje, diskkrétne naznačuje, rozmnožuje biblické a liturgické motívy (manna, Bethania, sviatosti, anjeli, Boh, Kristus; napriek tomu je to skôr poézia rurálneho sveta s jeho zvykovou zbožnosťou než výsostne spirituálna poézia).

Toto štádium tvorby završuje zbierkou *Roky pod slnkom* (1933) napísanou „K 1100 ročnej pamiatke Pribinovho chrámu v Nitre“. Tá je apoteózou christianizačného úsilia na území dnešného Slovenska zastúpeného najmä byzantskou misiou Konštantína a Metoda. Tento proces zobrazuje idylicky (frekventovaný výskyt lexémy *slnce*), ba neproblematické odpohansťovanie obyvateľstva reprezentuje zamŕkajúca bohyňa Lada (*Zamŕkla Lada*). Religiózný rozmer spája s nacionálnym pátosom: pokresťančovaní sú aj v rozpore s historickou skutočnosťou Slováci, čo umocňuje aj emblematickou topografiou (Tatry, Považie, Poľana, Nitra). Základom zobrazenia slovenského ľudu je typický automýtus o holubičom národe (*Pribinov chrám*), mierumilovnom a zbožnom. Historické reálie a postavy sa spájajú s legendickými prvkami (kajúci Svätopluk sa stane mníchom, tri Svätoplukove prúty). V tomto období videl záruku konštruktívneho vývoja v spojení Čechov a Slovákov („*dve bratské pravice Slováka, Čecha*“;²⁰ prosba o bratské spolunažívanie od Tatier k Šumave v básni *Modlitba za vlasť*), nepriateľský živel tu predstavujú Maďari (*Pred bitvou*). Aj do tejto zbierky zaradil básne na pomedzí medzi dospelým a detským percipientom (signalizuje to zvýšený počet deminutív, najmä v básňach *Zobor* a *Sv. Svorad a Benedik*, niekde to zachádza až do gýču, ako napr. motív *anjelika v líci rudého* v básni *Svätý Metod v Nitre*, detskému čitateľovi môže konvenovať aj balada *Matka* s motívmi úmrtia matky a sirotstva).

Po tejto štvorici zbierok Dilong svoju poéziu začal obohacovať o avantgardné impulzy a badateľný posun vidno už v nasledujúcej zbierke *Hviezdy a smútok* (1934). Už tu sa výrazne profiluje ako básnik tajomstva, záhadnosti a voľných asociácií, ktoré nie sú prejavom intelektuálneho zmocňovania sa zložitej skúsenosti, ale nástrojom ako evokovať náladu a vyjadriť vnútorné prežívanie, emocionálny stav. Vyjadruje zmysel pre mystérium, neuchopiteľnosť tajomstva, snovosť, ale aj zakrádajúci sa smútok, ktorý pramení z unikania zázraku, krásy, raja a privolávaných spomienok na ne. Tie nahradili unikajúci vidiecky svet z predchádzajúcich zbierok. Neznamená to však, že by celkom rezignoval na národnú tematiku. Aj v Dilongovej surrealizujúcej tvorbe – napr. v zbierke *Mladý svadobník* (1936) – sa vyskytujú nacionálne intonované básne. Avšak práve pre ich zložitú obraznosť neboli tieto básne tak transparentne vulgárne a priamočiaro propagandistické. Podľa J. K. Šmálova však „rok 1938 značí nacionalizáciu slovenského básnictva“.²¹ Okrem turbulentných udalostí ako Mníchovský diktát či vyhlásenie autonómie Slovenska v rámci spoločného štátu s Čechmi poskytla látku na národne exponovanú tvorbu aj smrť predsedu HSĽS Andreja Hlinku v auguste 1938.²² Na „pohnuté časy“ reagoval zase zborník *Pred ohnivým drakom* (1939), do ktorého sa podarilo E. B. Lukáčovi zoskupiť autorov zo širokého

²⁰ Dilong, R.: *Roky pod slnkom*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1933, s. 35. Okrem toho mal v zborníku aj cyklus *Básne z frontu*.

²¹ Kútnik-Šmálov, J.: *Nové cesty slovenskej poézie*. In Sedlák, J. – Mešťančík, J.: *Slovenská kniha 1939–1941*. Bratislava, 1942, s. 34–43.

²² Z iniciatívy Janka Silana promptne vyšiel aj zborník *Requiem za Andreja Hlinku* (Trnava: Fr. Urbánek a spol., 1938).

svetonázorového spektra. Dilong doň prispel básňou *Trhajú Oravu*, ktorou rozhorčene reagoval na anexiu častí slovenského územia a sklamaním na demobilizáciu armády.²³

Ideovo transparentné prihlásenie sa k novému režimu predstavovala zbierka zväčša časových básní *Gardisti, na stráž!* (1939). Dokonca knižku otvára predslov hlavného veliteľa Hlinkových gárd (HG) Šaña Macha. Názov zbierky, ale aj jedna z jej básní *Stráž pri Dunaji*, názvom pripomínajú medzi ľudákmi slávnu zbierku Andreja Žarnova *Stráž pri Morave* (1925), ktorá bola skonfiškovaná cenzúrou. Prvý oddiel *Gardisti, na stráž!* tvorili vlastné gardistické básne. Mnohé majú pochodový charakter, často refrén.²⁴ Vyznačujú sa pocitom ohrozenia a z neho vyplývajúcej potreby strážiť. V súlade s tým je aj zvýšená miera militantnej lexiky a tematiky. Básne majú vzbudzovať šľachetné city k novovzniknutej vlasti a k národu, pričom hyperbolizujú odhodlanosť gardistov zomrieť za vlasť (motív matky obetujúcej syna za vlasť: „*Neľutuj, drahé dieťa, skorej napíš mi, že nezaváhaš, kam ťa vedú hrdé stupaje, / a ak ti bude dobre umrieť za Slovensko, / ja, matka tvoja, k tvojej krvi pridám sa*“.²⁵ Podobné odhodlanie vyjadril básňou *Gardista Ondrej, guľometčík*. Popri heroizácii bojov gardistov exponuje aj zbožnosť Slovákov a fascináciu rozmermi vojnovnej deštrukcie („*Kraj celý zadunel rachotom, / rakéty, strely hraly farby dúh / a strpnul guľometov džavotom / Vihorlat, Uh*“).²⁶ Básňou *Anton Kopal* sa pridal k vytváraniu martýrskeho kultu z príslušníka HG, ktorý zahynul pri strete s centrálnymi silovými zložkami Česko-Slovenska. Historik A. Hruboň hovorí v súvislosti s týmito textami o „zakladateľských mýtoch“ a „budovateľských pásmach“.²⁷

Cyklus piatich básní *Slovenská zem* je moderným ódickým zobrazením slovenskej krajiny, jej obyvateľov a obete za slobodu. Oddielom Velikáši vzdal hold veľkým postavám slovenských kultúrnych a politických dejín života (*Básnik Hugolín Gavlovič, Anton Bernolák, Ľudovít Štúr, Milan Rastislav Štefánik, Andrej Hlinka*). Typickým prostriedkom takýchto básní je vyzdvihovanie charakteristických či podstatných črt alebo činov osobností z hľadiska vývoja k súčasnosti, alebo sa robí paralela medzi súčasným a minulým. V poslednej časti *Básne* nacionálne často sklúzol do stereotypov národa ako obete, mierumilovného holubičieho národa, emblematiky orla, topografických konštánt Tatier a Váhu, motívu fujary a pod.

Separátne, bibliofilsky vydanú rozsiahlu báseň *Oslava rodu* (1943) tvorí osemdesiatšesť štvorveršových strof so schémou a / b / a / b. Dilongov básnický jazyk je zrelší ako v *Rokoch pod slnkom*, obraznosť je uvoľnenejšia a pravidelná rýmová schéma je aktualizovaná asonančnými rýmami. Báseň charakterizujú pátos a idealizácia ľudu definovaného na etnickom princípe a pokrvných putách, vyzdvihovanie jeho životaschopnosti, mierumilovnosti, vernosti, zbožnosti, práce v prospech svojej vlasti, odvahy, odolávanie tvrdému životnému údely. Príkazu rodu padá za obeť univerzálne zbratanie sa ľudí, domnelé oslobodenie Slovenska sa deje na úkor slobody iných, právo v tomto štáte prisudzuje len Slovákom („*len pre nás rodia naše stráne, / [...] / čo tu sa zrodí – my si zjeme, / len – vďaka Bohu – nech nás dost’ je*“²⁸). Provokatívne vyznieva strofa:

²³ Dilong, R.: *Trhajú Oravu*. In Lukáč, E. B. (ed.): *Pred ohnivým drakom*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1939, s. 83.

²⁴ V tejto súvislosti dodávam, že R. Dilong je aj autorom pochodu trenčianskej HG *Slováci, stojte na chotári* (1939).

²⁵ Dilong, R.: *Gardisti na stráž!* Trnava: Fr. Urbánek a spol., 1939, s. 13.

²⁶ Dilong, R.: *Gardisti na stráž!*, c. d., s. 23. Dilong viacerými básňami činí narážku na tzv. Malú vojnu medzi Slovenskom a Maďarskom po vzniku samostatného slovenského štátu. Inak Hruboň dodáva, že gardisti nebojovali vo vojne ako autonómny celok, ale HG iba organizovala mobilizácie do vznikajúcej slovenskej armády. Hruboň, A.: *Poetické sebadojatia: Budovateľské básnické pásmo Rudolfa Dilonga a Valentína Beniaka*. In: *Ľudácka čítanka*. Bratislava: Premedia, 2019, s. 57-60.

²⁷ Hruboň, A.: *Poetické sebadojatia*, c. d., s. 57.

²⁸ Dilong, R.: *Oslava rodu*. Bratislava: vlastným nákladom, s. 11.

„Svet vie, či krížik k tebe padol
a kto ťa kolo krku ovil,
viem, kde má dnešok kľbko hadov,
o kataklizme čítam z novín“.²⁹

Zároveň však situácii čelí pasivitou. Dilong básnicky konzervuje agrárny charakter Slovenska (časté motívy ako hospodár, oráč, pole, žito, zrno, roľa, pôda) a „staré veky“ (motívy pltníka, drotára, Jánošíka).

* * *

Budovanie národného mýtu zahŕňalo vyzdvihovanie bohatej histórie národa (siahajúcej až k Veľkej Morave a Cyrilovi a Metodovi), teritoriálne vymedzovanie jeho pôsobenia (u Dilonga najmä nitrianskou tradíciou a vzťahom k Orave), oslavu význačných a štátoporných postáv, tematizovanie reči (aj prostredníctvom A. Bernoláka a Ľ. Štúra), etnicity (motív krvi a rodu), charakteristických vlastností národného spoločenstva (mýtus holubičieho a plebejského národa) atď. Historické realie sa miesili s pseudofaktami, stereotypmi a mýtmi (veľmoži 9. storočia s vedomím slovenskej identity, prípadne aj z moravskej mojmírovskej dynastie), čím sa znejasňovala hranica medzi nimi a umelo sa zdôrazňovala starobylosť Slovákov. Mýtus Veľkej Moravy symbolizujúci znovu obnovenú spoločnú štátnosť Čechov a Slovákov z prvej Česko-slovenskej republiky (u Dilonga ešte v *Rokoch pod slnkom*) nahradili cyrilo-metodská misia vzťahovaná k Slovensku a odkazovanie k Nitrianskemu kniežatstvu.

Identifikácia s ľudáckym režimom priniesla viac či menej latentnú prítomnosť vodcovského princípu – na čele zjednoteného celku stojí silný vodca (Pribina, Svätopluk, zvláštne postavenie mali v tomto kontexte A. Hlinka a J. Tiso). Panteón osobností národa sa vytváral idealizáciou významných postáv, neraz aj v rozpore s historickou skutočnosťou. Zvláštnu kategóriu tohto panteónu tvorili „mučeníci“ (Anton Kopal zo zbierky *Gardisti, na stráž!*). Nastolovanie nacionálnej problematiky sa dialo tiež prostredníctvom tém ako deň vzniku Slovenského štátu 14. marca, tzv. Malá vojna, odtrhnutie slovenského územia v prospech Poľska, oslava polovojskej organizácie ľudákov HG atď. (*Gardisti, na stráž!*).

Zložitá mnohorozmerná skutočnosť sa redukuje na schematický súboj protikladných síl (my – dobrí a cnostní; oni – zlí a plní odsúdeniahodných vlastností). Všade- a vždyprítomný pocit ohrozenia (vidíme tu aj posun od ohrozenia idylického vidieckeho sveta z prvých zbierok k neskoršiemu pocitu ohrozenia štátnosti), akcentovanie odhodlania k vzdoru a neurčité identifikovanie nepriateľa. Tieto naratívy dopĺňa mýtus obete, podľa ktorého Slováci museli podstupovať mučenícky údel, mýtus tisícročnej poroby a mýtus holubičieho národa.³⁰ Takéto národnoobránné verše charakterizujú patetické slová, vzletný tón, množstvo rečníckych otázok, rétorstvo, emocionálne podfarbené výrazy, klišéovité rekvizity a lexika (rabstvo, poroba, obeť, hruda, blaho, mrákavy, plemä atď.), typická je spätosť s pôdou, s územím (hole, hory, grúne, stráne, lesy, polia atď.), často aj konkrétna lokalizácia (Nitra, Tatry, Devín atď.). Národné spoločenstvo definoval pokrvnými, rodovými vzťahmi (*Oslava rodu*). U Dilonga však nenachádzame radikálne spojenie nacionalizmu s antisemitizmom, čo je vzhľadom na to, že jeho partnerkou bola židovka Valéria Reiszová, celkom pochopiteľné.

Samozrejme, prezentácia spomínaných motívov a postupov vyskytujúcich sa v Dilongových básňach je určitou jednostrannosťou, pretože táto štúdia sa sústreďuje práve na tieto sporné

²⁹ Dilong, R.: Oslava rodu, c. d., s. 23.

³⁰ Krekovič, E. a kol. (eds.): Mýty naše slovenské. Bratislava: Premedia, 2013.

momenty v jeho tvorbe. Zároveň priestorové limity neumožňujú problematiku uchopiť vyčerpávajúco. Azda to ani nie je nutné, pretože viaceré momenty v tejto tvorbe sú schematické (básnické vyobrazenie A. Hlinku, mýtus holubičieho národa, cyrilo-metodská motivika, lexika atď.). Príspevok *Poézia Rudolfa Dilonga v službách nacionálnej myšlienky* je teda selektívnou sondou do problematiky.

The Poetry of Rudolf Dilong in the Service of the National Idea

Martin Navrátil

The paper *The Poetry of Rudolf Dilong in the Service of the National Idea* is a selective probe into the issue of the representation of national themes in the poetry of the Catholic Modern poet Rudolf Dilong (1905-1986). The whole spectrum of national and nationalist art is characterized by a particular lexis (rhetoric, pathetic words, topography, etc.) and national or regional symbols. Nation-oriented verses in a „softer“ form can already be found in Dilong's first rural-vitalist and naive-sentimental collections, primarily through the relation to his native region.

The construction of a national myth involved the celebration of the nation's rich history and its territorial integrity (especially tradition of Nitra, Great Moravia, Cyril and Methodius, most concentratedly expressed in the collection *Roky pod slnkom*, 1933), the glorification of distinguished and state-forming figures (from Pribina to J. Tiso), the thematization of speech (also through the codifiers of language A. Bernolák and Ľ. Štúr), ethnicity (the motif of blood and lineage, especially in the collection *Oslava rodu*, 1943), the characteristic features of the national community (the myth of the peaceful and plebeian nation), etc. The poetically constructed grand history of the nation was also supported by combining historical facts with pseudo-facts, stereotypes and myths, blurring the boundary between them and artificially emphasising the antiquity of the Slovaks.

The escalating radicalisation before the Second World War was also manifested in the „hard“, vulgar forms of nationalist poetry represented by the collection *Gardisti, na stráž!* (1939). In line with the folk mythology, he emphasized the importance of the leadership personality (A. Hlinka, J. Tiso) and „martyr“ sacrifice in the life of the nation (Anton Kopal). National issues were also raised through themes such as the day of the establishment of the Slovak state on 14 March, the so-called Little War, the secession of Slovak territory in favour of Poland, the celebration of the paramilitary organisation HG, etc. The justification of radicalisation was made possible by the reduction of a complex multidimensional reality to a schematic battle of opposing forces, the evocation of an ever-present sense of threat in the face of the vague unveiling of the enemy.